

**התירו למחמוד דרוויש לשוב לארצו לכמה ימים כדי להשתתף בהלווייתו של אמיל חביבי.
המשורר שהחליט לגלות סופר ש"נשאר בחיבה" עד מותו. ההחלטה לגלות היתה ביקורת
על הנשאים; ההתעקשות להישאר היתה ביקורת על הגולים. מעל הקבר הפתוח נפגשו שתי
צורות הביקורת, שהיו לשני מסלולי חיים. המוות אפשר לבטא את הקרבה ולגשר על המרחק.**

מחמוד דרוויש

אתה, הקוסם הלועג לכל

עתה, כשאתה מוטל על קולך, ואנו מסביבך, כשיבת ההד ממרחקך אליך.
עתה איננו לוקחים אותך לגולה כלשהי, ואינך לוקחנו למולדת כלשהי.
בארץ זו טעונת המשמעויות והפעמים יש מה שהופך אדם לקדוש מרגע
הולדתו, ולחלל חי המוכתם בדם הכלניות הזורם בעורקיו.
קבענו פגיושה, כאן בנצרת של הבשורה והאות. נעלתי את לבי [לרגלי]
ונשאתי את הרהורי ביד: האם אני הפעם לגן עדן זה של הגהנום? האם
ילמדני חזיון התעתועים בשנית שלארץ יש ארץ נוספת, קרובה ורחוקה? לא
היית אתה האמתלה לקריאה [לצאת לדרך]. היית החיבוק הרחוק. האם לא
יכול הייתי למצוא את השניים גם יחד, את מדריכי ואת דרכי? או שמא
התרגל הגורל למשחק הנוכחות וההיעדרות! עלי להעיר את הלב משיכרוננו:
אל תחלום על מה שאינך ראוי לו. פגיושה זו אינה אלא פרידה בלבד.
מי נפרד ממי, הקוסם הלועג לכל? הלועג במיוחד לעמידתי כאן? הנה אני
רואה אותך בוחן ובודק מעמד זה במבטך השובב, לא בשל דבר מסוים, אלא
בשל היכרותך את עצמך והיכרותך אותנו אחד-אחד, מאז ראשון הכובשים
ועד אחרון השבים. אתה יודע שהסובייקט, ולא האובייקט, הוא אשר גורם
לאדם להתרוצץ מיום היוולדו ועד ליום מותו, בחפשו אחר עצמיותו, אשר
אינה מוצאת את עצמה אלא אם כן היא מתמלאת בחיצוניות האופפת
אותה. כמה סבלת במסע הזה, כמה סבלת כדי למצוא את הספרות, שם
באזור מלא המתיחות בשל השאלות המנקרות. היית כפי שרצית להיות וגם
לא כפי שרצית. חש בדידות במצב של צפיפות, וחש צפיפות במצב של
בדידות. אולם, גבולות הקוסמוס היו ברורים לגביך, ללא כל שמץ של רוע.
כאן בארץ עתיקה וקטנה זו מתנהל דו-שיח בין מציאות לאגדה, בין זמני
לרחוק, בין יחסי למוחלט, בין חולף לקבוע, בין טוב לרע ובין מלחמה
לשלום. ובאן... כאן ההתחלה וכאן הסוף.

נשאר בחיפה, כשאתה חי וקיים.

נשאר בחיפה, כך כיניתי אותך. לא על מנת להבחין בין הטיפוס על ההר
לירידה מן ההר, ולא כדי שיוגדר ההבדל בין הנותר בגולת זהותו לבין השב
אל הזהות של גלותו, אלא כדי שתפעל את פועלך המיוחד בספרים

הקדומים, וכדי שתחפור בכתבי היד, על מנת לאשר מה שאינך צריך
לאשרו; כדי שתתמודד עם זמן שמתרבים בו הספקות לגבי חוקיותה של
האם. זאת, בשעה שכוח הבוטח ביכולתו להפוך את ההווה לנחלתו מסוגל
לגרום לכך שיוטל ספק בעבר, ואז כוח זה מכתיב לך את הסיפור שלו: אבן
מול בן-אנוש.

עמך לא ביצע כל חטא פרט לשם של זהות זו, אשר נחרט בחתיכת שיש
ובזיכרון הקולקטיבי:

נשאר היכן שנולד, במקום שבו הוא המשיך את הקשר האורגני המתמיד,
ללא הפוגה, בין האדמה לבין ההיסטוריה שלה ושפתה. והמשיך בו להאזין,
בקשב רב, המהולל בכניעה ובאהבה, למה שיש לשמים לומר לארץ. זאת, כדי
לחיות את חייו הפשוטים, כשהוא מסתפק במנת חלקו במים, באוויר, באור,
בחילופי העונות והכיבושים, כדי שתהפוך הארץ, שטבעה נעדר ממנה,
לארץ הפלורליזם, הסובלנות והשלום.

טבע ההתפתחות ההיסטורית רצה, בנקודת ההצטלבות של הגורל האנושי,
לעשות את הארץ הקדושה הזו לארץ של שני עמים, לאחר שעמה הפלסטי-
טיני סבל מגורל טרגי בן-זמננו והקריב קורבנות מעל ליכולת האנושית, כדי
לקבוע את זהותו הלאומית ואת זכותו לעצמאות. היית, מן ההתחלה ועד
לרגע זה, אחת מן הבמות הניידות החזקות ביותר והגבוהות ביותר שקראו
לשלום בין העמים, לטובת העמים. שלום המושגות על צדק, שוויון ושליטת
המונופול על האלוהים והאדמה. זאת, כדי להגיע לפיוס היסטורי אמיתי
בין שני העמים, עם הקמת מדינה פלסטינית עצמאית שבירתה ירושלים.

עתה, כשאתה מוטל בצומת דרכים זה, בצבעה של החשיכה הקודרת, מדמם
מתקווה ומאכזבה, מוודאות ומספק כאחד, מביע יותר מדור אחד של
הנותרים כאן את חובו לך, לדרך שבה פתרת את דיאלקטיקת המתח
הקיומי והתרבותי השורר בין נתינות לזהות, בדרך יחידה במינה שהיא
הישארות והגנה על זכותם לשוויון, והזנת יסודות הזהות במרכיביהם
התרבותיים, הלאומיים והפאן-ערביים, שאין לנותרים קיום בלעדיהם.

אשריך, המורה, אשר עשה את הגעגועים לפירות, וגידר את המבוכה
בפרכי הקידה השעירה.

'איש עומד מאחורי אשה יושבת', סיפורים מאת חנוך לוין, הספריה החדשה, ספרי סימן קריאה, הקיבוץ המאוחד.

מוצגת בצוותא בתל-אביב: סיפורם של חיילים מעיירה דרומית, שהרגו בשוגג ערבייה בשכם. < סרטו של ערן ריקליס, גמב'ביע, העוסק במלחמת לבנון, משתתף בשוק סרטי הקולנוע בפסטיבל קאן, ונמכר לטורקיה, ליגוסלביה ולספרד. < רואה אור אנשי הקיר: מילון הגרפיטי המלא, מאת אילן פן: אוסף צילומים של גרפיטי על קירות בתל-אביב.

מאי 4 < צו ביניים המוצא לבקשת איסמאעיל עיסא, תושב הכפר אל חדר שעל יד בית לחם, מורה לצה"ל להפסיק עבודות פיתוח באזור ההתנחלות אפרת ולנמק מדוע פלש לאדמתו של המתלונן. הנימוק יינתן והעתירה תידחה. < הרב שך יוצא נגד שיטת הלימוד, שנוקטת בישיבות, המדגישה פלפול והתעמקות בסוגיות בודדות על פני המטרה האמיתית, שהיא, לדבריו, בקיאות כוללת בתורה. < 18 < התפרצויות אלימות והאשמות הדדיות במסגרת מסעי הבחירות של העבודה והליכוד. < נשים ערביות מפגינות בכניסה לכפר צנדלה, במחאה על רצח תושבת הכפר בידי בעלה, ודורשות מהשלטונות להבטיח הגנה לנשים. < 22 < יצחק רבין מגיב במישרין על טענות הליכוד על התמוטטותו ערב מלחמת ששת הימים: מספר על המקרה בפירותו וטוען שמעולם לא נשנה. < 24 < מחבל רוצח את הלנה ראפ, תלמידת תיכון בבת-ים. כמה פעמים במשך השבוע יגיעו מאות מתושבי העיר ליפו, יכו פועלים ערבים ויתקפו שוטרים. < 28 < עולי אתיופיה דורשים לבצע איחוד משפחות עם ארבעה-עשר אלף בני הפלאשמורה, שנותרו באתיופיה. < תנועת כ"ך נפסלת להשתתפות בבחירות. כעבור זמן מה תיפסל גם תנועת "כהנא חי".

+ ציונה שמשי אוצרת בסדנאות האמנים עבודות לא טובות: תערוכת יצירות שלא נחשפו בפני הציבור, משום שהוערכו בידי יוצריהן כ"לא ראיות". < יוצא לאקרנים טיפת מזל, סרטו של זאב רווח בכיכובו, ובהשתתפות זהבה בן: סיפורה של משפחה יהודית במרוקו ותלאות עלייתה לישראל. < מופיע מפלצות התהילה, תקליט חדש של להקת משינה. < אגם מאמורי הבום, רומן מאת הסופר יחיא יח'ל. < תצוגת ציורים של אמנים ערבים בבית הגבן. < רואים אור: זיה הנגי, רומן מאת אילנה ברנשטיין; מה היה קורה אם היינו שוכחים את דב, רומן ראשון מאת גדי טאוב; כל השירים, אסופת שירי אברהם בן-יצחק, בעריכת חנוך חבר. < פסטיבל הקולנוע הפלסטיני בתיאטרון הלאומי הפלסטיני בירושלים.

יוני 1 < הרב אלתר, חבר מועצת גדולי התורה של אגו"י, אומר בעצרת בחירות של מפלגת יהדות התורה: השמאל הוא אויבה האמיתי של ישראל. < 4 < עולים מאתיופיה, המוחים על מצוקת הדיור, יוצאים לצעדה הפגנתית מאשקלון לירושלים, ללא מזון ומים. < 5 < אל איתחאב: צעיר טוען שראה את הבתולה וכי שמן מטפח מהפסל שלה בביתו. עשרת אלפים איש יבקרו בביתו מאז שנודע הדבר וישאירו מתנות וכסף. < 9 < עשרה מראשי מימד והמפד"ל לשעבר מביעים תמיכה ביצחק רבין. < 11 < נתוני "בת אדם", ארגון גג של ארגוני הנשים, מראים כי עשרה אחוזים מהנשים בישראל הן מוכות. < 14 < הרב שך תוקף את ש"ס: ההנהגה הספרדית אינה בשלה להנהגת המדינה. < 19 < חבר המועצה הלאומית הפלסטינית, פרופ' אדוארד סעיד, יליד ירושלים שגלה ב-1948 והתאזרח בארה"ב, מבקר בישראל ובשטחים הכבושים; קורא לערבים אזרחי ישראל להצביע בבחירות למפלגות השמאל. < 21 < מפלגת יהדות התורה מעניקה ברכות למבטיחים להצביע בעבורה. בתגובה, זקן המקובלים של תנועת ש"ס, יצחק כדורי, מפרסם דעת תורה, שעל פיה כל ההשבעות של יהדות התורה בטלות. כמו כן הוא מפיק כתב קמיע מיוחד להגנה מפני עין הרע למצביעי ש"ס. < 23 < ניצחון לגוש השמאל, שבראשות מפלגת העבודה, בבחירות לכנסת: עבודה - 44 מנדטים; ליכוד - 32; מרצ - 12; צומת - 8; ש"ס - 6; מפד"ל - 6; יהדות התורה - 4; חד"ש - 3; מולדת - 3; מד"ע - 2 מנדטים. מפלגות התחייה והמתקדמת לשלום לא עוברות את אחוז החסימה. רבין מכריז: "אני אנווט". פותח במגעים להרכבת ממשלה. < 26 < מזכ"ל מועצת יש"ע, אורי אריאל: לא תקום מחתרת יהודית חדשה.

+ עמוס עוז זוכה בפרס השלום של פרנקפורט על "תרומה חשובה לרעיון השלום". < רואים אור: אנתות סתני - שלוש נובלות, מאת שמעון בלס: סיפורים על בדידות בשלהי החיים; יום האור של ענת, מאת אהרן מגד: רומן משפחתי על רקע ההווי הישראלי של שנות השמונים; העכברים ולא גולדברג, שירים מאת חזי לסקלי. < מי חתום על הברווז,

כמה אתה, דו חביבי, כמה קיים בך ניגוד שהוא אחד ממראות הניגודים שלנו, הניגודים שבהם נשברת השפה מעוצמת נטייתה של הטרגדיה ללבוש את מסכת הקומדיה. בכל אחד מאתנו יש משהו ממך, ואנו כולנו בתוכך. בכל רגע מזמנו יש יותר מהיסטוריה, המשתנה לפני שהיא מעניקה לנו הזדמנות להתאקלם או להיזכר. היסטוריה העטה עלינו כרכבת ללא יעד. ומה אתה עושה כאשר הרחמים מתאבדים? האירוניה לא היתה בחירתך הספרותית, כמו שהיתה התירוץ שלך נוכח אבסורד זה, ושיטה בבחירת מגדל תצפית, ונקודה לעמידה, כשווה מול שווה, מול היריב ומול הגורל כאחד.

אילו היינו משחקים, כללי המשחק היו לשון נגד לשון, ולא מטוס נגד ציפור. באזור זה המשמעות טומנת בחובה משמעות שנייה. הפרט מוצא את מפלטו בתוך עצמו, בלגלגו על נטל המסר של האזור, ומקל מעל עצמו את המשא הכבד בעוברו למשא כבד יותר, במדבר המקצב אשר אין בו מתיחות, אלא כדי ליצור הרמוניה בין הפוליטי לספרותי. אינך יכול, בשום פנים ואופן, לשוב לאחור כדי לבצע את התיקון המיוחל של גורלך. על כך הצרת באחרונה, על כך שלא ויתרת על הפוליטיקה מלכתחילה, כדי להיות סופר מראשית צעריך. ואתה הנך מי שאתה, בן לנסיבות ההיסטוריות שבהן חיית ובן לאישיותך שלך. אין זה מטבעה של ארץ זו לרחם על בניה כדי שיוכלו להיות נורמלים, כשאר בני האדם. אין זה אף טבעה להתיר לקורבן להוכיח את עצמו. יש בך מן המרחבים והקולות, מפרשות הדרכים וממאורעותיהן, מהגיבור, מהקורבן ומהעד, מהאני, מהקבוצה ומהאחר – כל מה שמונע מהפרט שבך להיות מעביר סיפור המעשה בלבד. שכן אתה הוא אתה, אתה הוא הרומן הפתוח לכל הכיוונים, על הפרדוקסים כולם ועל השאלות כולן, פרט לשאלה אחת: האם ניצחון המסגרת הוא תבוסת המשמעות, והאם תבוסת הכלי היא מות הרעיון?

ועתה, כשאתה מוטל על האידאולוגיה שלך המכילה את השילוש הקדוש – החופש, הצדק והשלום – עמך כולו, עמך הערבי ואחיו מקצה המדבר ועד לקצה הים, וידידיו הנאמנים, חבריך מכוחות השלום בארץ זו ובעולם, מביעים יותר ויותר את נאמנותם לרעיונותיך. זוהי צוואת בן החורין לבן החורין. זוהי זהות קיומנו האנושי המשותף על אדמת המשמעויות האנושיות האציליות, הפלורליסטיות, התרבותיות, הדתיות והלאומיות. ארץ השלום הצמאה לשלום.

התעורר עמנו, אבו סאלם, כדי שנלך קמעה עמך ואליך, לשם, למקום שבו תרצה לנו, כשומר תמיד המכוון את לבנו לעבר חיפה. מחל לנו, מורנו, על אשר עוללת לנו ולעצמך, סלח לנו, על שנחזור עוד מעט אל עצמנו, כשאנו חסרים.

מחמוד דרוויש – רמאללה

דיוקנו של אמיל חביבי על שער כתביהעת 'משארף' שייסד וערך.
גיליון 16, מאי 1997.

* פורסם בערבית במשארף (1996), 9: 32-35. תרגם אברהם רובינזון.

'צורות', סיפורים קצרים מאת אתגר קרת, הסדרה הלבנה, עם עובד, תל-אביב.

תערוכת מחאה בגלריה בוגרשוב בתל-אביב בעקבות פסילת ספר הקומיקס של דודו גבע, הברונז. גבע נתבע על ידי חברת וולט דיסני על שימוש לא חוקי בדמותו של דונלד דק. > ההצגה המלך, המבוססת על סיפור חייו ומותו של הזמר זוהר ארגוב, מוצגת בתיאטרון בית ליסין, בבימויו של שמואל הספרי ובכיכובו של מתי סרי. > שובו של הסוראמלו, מופע יחיד של יוסי בנאי: מציג את אברהם סוראמלו, איש בוהמה ירושלמי, מספר סיפורים מקוריים ואגדות עם. > אקסיום, מופע של אוהד נהרין ולהקת בת-שבע בתיאטרון ירושלים: קונפליקט בין הפחד משיגעון לבין הכמיהה לו. > שמאל ימין, סרטו של מיכאל לביטוב המוקרן בערוץ הראשון, מציג את הרדוקציה של מושגי השמאל והימין בישראל לסוגיית החזרת השטחים. > ספרו של הגיאוגרף שוכרי עראף, האתרים הפלסטיניים בין שתי תקופות – מפות, רואה אור בערבית.

יולי > 10 > ש"ס חותמת על הסכם קואליציוני עם מפלגת העבודה, בניגוד להנחיות גדולי התורה של העדה החרדית האשכנזית, ובראשם הרב שך, המורה בתגובה לשני אנשיו במועצת חכמי התורה של ש"ס להתפטר. > 12 > הסכם שביתת נשק בין הפת"ח לחמאס, אחרי דיונים שבהם השתתפו גם בכירים מהנהגת ערביי ישראל. > אנשי ציבור חרדים מביעים התנגדות תקיפה למינוי שולמית אלוני לשרת החינוך. > 13 > "סדר עדיפויות לאומי חדש": מוקפאים אלפי חוזי בנייה בשטחים ומגובשת תוכנית להארכת יום הלימודים בבתי הספר ולהשקעות בתשתית. > 17 > אל איתחאב: 75 אחוז מהתלמידים הערבים נכשלים בבחינות הבגרות במתימטיקה. > 19 > תושבי שכונת עפולה הצעירה מתנגדים לאכלוס השכונה בעולים מאתיופיה, בטענה שהדבר יביא לירידת ערך דירותיהם. > 29 > אגודת הסטודנטים של אוניברסיטת בר-אילן מסרבת לארח את שרת החינוך, שולמית אלוני, בגלל יחסה לחינוך הציוני-דתי. > 31 > אל איתחאב: לדברי דובר אש"ף, בסאם אבו שריף, חברי כנסת בולטים מהליכוד נפגשו עם נציגים מאש"ף.

+ מוקם מוזיאון המדע ע"ש ברנרד בלומפילד בגבעת רם בירושלים. > מבט אחר: לרגל שבוע הגאווה הישראלי מיוחד הסינמטק בחיפה, בשיתוף עם האגודה לשמירת זכויות הפרט, ארבעה ימי קולנוע להומוסקסואלים וללסביות. > פסטיבל קולנוע פלסטיני בתיאטרון אל חכוואתי ובתיאטרון אל קסבה. הסרטים יוצגו גם בנצרת, במחנות פליטים פלסטיניים ובסינמטק תל-אביב. > יוצא לאקרנים ערב בלי נעמה, בבימויו של משה צימרמן: לילה של דקדנס בכאב בתל-אביב. > לילה במלון זר, שירים מאת יצחק לאור; גם אהבתם גם שנאתם: ביאליק, ברנר, עגנון – מערכות יחסים, סיפורי חיים של סופרים מאת חיים באר.

אוגוסט > 2 > ג'והר אבו לשין, מתאגרף מנצרת, זוכה באליפות העולם באגרוף בארה"ב. > 3 > ראש ארגוני הסירוב הפלסטיניים, נאיף חוואתמה, מבקש מח"כ האשם מחאמיד לארגן לו פגישה עם חברי כנסת ואישים ישראלים. > 4 > מגעים בין התנועה האיסלאמית בישראל למשרדי הממשלה בעניין אימוץ מאות ילדים מוסלמים מבוסניה על ידי משפחות ערביות-ישראליות. > 6 > בית המשפט המחוזי דוחה החלטה להפקיע 10 דונם מאדמות הכפר משהד לאחר שנציג הממשלה שכח לצרף את המסמכים הדרושים. > 10 > במבצע משולב של ישיבות "עטרת כהנים" ו"עטרה ליושנה" מאוכלסים בתים ריקים ברובע המוסלמי בעיר העתיקה בירושלים. המטרה: להקשות על יצחק רבין במפגשו עם נשיא ארה"ב, ג'ורג' בוש. > 20 > כפר חב"ד מודיע שיקלוט מאתיים וחמישים ילדים, מנפגעי צ'רנוביל. > 24 > רבין מודיע על שחרור שמונה מאות אסירים ביטחוניים ועל פתיחת בתים ורחובות אטומים, לקראת המשא ומתן עם הפלסטינים. > 28 > אנשי כ"ך תוקפים ראשי רשויות ערביות, המפגינים מול משרד ראש הממשלה במחאה על המצב הכספי הקשה של הרשויות.

+ להקת הרוק הישראלית, דורלקס סדלקס, עורכת מופע רוק בעיירה אושווינצ'ם שעל יד מחנה ההשמדה אושוויץ, למרות התנגדות ארגוני הניצולים. מנהיג הלהקה, אורי דרומר, מכנה את ההופעה "מחווה לחיים". > הצנזורה מאשרת את הקרנת סרטו של דוד בן-שטרית, מבעד לבעלת הגלות, בפני בני נוער: הסרט עוסק בנשים פלסטיניות במציאות של הכיבוש.